

SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE OF SASA

LEXICOLOGY AND LEXICOGRAPHY IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY APPROACHES

A collection of papers

Edited by:

Stana Ristić, PhD, scientific advisor

Ivana Lazić Konjik, PhD, research associate

Nenad Ivanović, PhD, research associate

Belgrade, 2016

ISBN 978-86-82873-??-?

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЈА У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ ПРИСТУПА

Зборник научних радова

Уредништво:

др Стана Ристић, научни саветник
др Ивана Лазић Коњик, научни сарадник
др Ненад Ивановић, научни сарадник

Београд, 2016

Дејан В. АЈДАЧИЋ
Институт филологије КНУ, Кијв
dejajd@gmail.com

АУТОРСКИ ТЕКСТОВИ И РЕКОНСТРУКЦИЈА ЈЕЗИЧКЕ СЛИКЕ СВЕТА*

У тексту се са становишта етнолингвистике испитују различити чиниоци индивидуалне (субјективне) слике света, анализирају се заједнички те различити чиниоци ауторске језичке опште слике света и језичке слике света. Као тешкоће у одређивању ауторске слике света наводе се неодређеност, позиционирање ауторског гласа, вишегласје ликова, вишегласје текстова и промена значења појединих речи. Аутор истиче потребу поређења ауторских слика света и језичке слике света и уделу појединаца – аутора у општим представама и обратно.

Кључне речи: језичка слика света, субјект, профил, ауторска слика света, значење, вишегласје, смеховне стратегије.

Језичке слике света различитих аутора су различито удаљене од језичке слике света већине носилаца датог језика. Неки етнолингвисти користе ауторске текстове у анализи језичке слике света, док други имају извесне резерве према таквом приступу, јер ауторска језичка слика света одступа од опште језичке слике света. Стога желим да испитам њихов међусобни однос, њихове заједничке и посебне црте, те могућности употребе ауторске језичке слике света у реконструкцији језичке слике света. Језичком сликом (представом) света сматра се релативно стабилан систем колективних представа људи садржаних у њиховом језику, које у језику појединаца имају и личне особености. Лежи Бартмињски пише:

---

* Рад је настао у оквиру пројекта Балканолошког института САНУ „Народна култура Срба између Истока и Запада“ бр. 177022

JCC [језичка слика света] је интерпретација стварности садржана у језику која се може представити као комплекс судова о свету, људима, стварима, догађајима. Она је интерпретација а не одраз, субјективни портрет а не фотографија реалних предмета. Ова интерпретација је резултат субјективне перцепције и концептуализације стварности од стране говорника датог језика; она, дакле, има изразито субјективан, антропоцентричан карактер, али је истовремено и интерсубјективна у смислу да постаје друштвено прихваћена и да спаја људе у датом друштвеном кругу, стварајући јединство мисли, осећања и вредности, секундарно утичући (којом снагом – то је већ предмет спора) на то како чланови заједнице опажају и разумеју друштвену ситуацију. (Бартмињски 2011: 46).

1. Универзални чиниоци језичке слика света произлазе из општих законитости функционисања језика. О „погледу на свет“ писао је Вилхелм фон Хумболт, „слика света“ јавља се у раним поставкама феноменолога Лудвига Витгенштајна, а „модел света“ у књижевнотеоријским поставкама Јурија Лотмана. Тросложна синтагма „језичка слика света“ добија значај у лингвистичким радовима крајем осамдесетих година 20. века.

„Језичка слика света“ разложена на чиниоце указује на *језик*, *слику* и *свећ*, што је блиско елементима Огден-Ричардсовог семантичког троугла *реч – њојам – њпредмећ*. И једним и другим „троуглом“ истиче се улога слика, тј. мисаоних представа између језика и света (реалија). Хенрик Кардела је указао да су радови америчких когнитивних лингвиста понудили алате за анализу односа ствари (реалија) и појмова (Kardela 1990). Лингвистичка истраживања усмерена од света (реалија) и слика (мисаоних представа) ка језику, тј. речима називају се ономасиолошким, док се истраживања која полазе од речи ка њиховом значењу и мисаоним представама о њима одређују као семасиолошка (Bartmiński 2014: 282). Универзално је својство језичке слике света да садржи стабилне и променљиве чиниоце. У тексту „Слика света и делатности човека“ Валентина Постовалова је писала „Слика света представља дијалектичко јединство статике и динамике, устаљености и промене” (Постовалова 1988: 48).

2. Типови знања и мишљења. Да постоје различити типови мишљења истицали су мислиоци и пре уско усмерених истраживања језика. Сучељавање рационалног и ирационалног мишљење је добило на важности са развојем рационалистичких и просветитељских идеја. Осмишљавања различитих типова сазнања и мишљења у 19. веку су

повезивана са поетским погледима, поетским мишљењем, при чему су митско и магијско мишљење народне културе на тај начин, неосновано превише приближавани уметности потоњих епоха. Рационално мишљење се заснива на систему проверивих каузалних односа, док наивно мишљење садржи слојеве асоцијативно фигуративних веза које често нису својствене рационалном мишљењу. У 20. веку феноменолог Ернст Касирер пише о нерашчлањеном мишљењу мита, док митско мишљење структуралиста Клод Леви Строс назива „дивља мисао“.

Разлику између научног и свакодневног погледа на свет у руској науци Л. Виготски је именовао опозицијом – животно и научно поимање (1933), а Д. Горски опозицијом – широко поимање и научно поимање (1957) (Балашова 2006: 1). Синтагму „језичка слика света“ увео је зборник *Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира* (Серебренников (ред.) 1988) у коме је Валентина Постовалова различита сагледавања стварности у научном и уметничком сагледавању стварности објаснила оптичким метафорама „призме“ и „коефицијента преламања“ (Постовалова 1988: 36). Ауторка је предложила три класификације слике света: одраслог и детета, психички нормалног и психопатолошког човека, и цивилизовану и архаичку (Постовалова 1988: 32). Јоланта Маћкевич је у пољском зборнику *Językowy obraz świata* у оквиру категоризације реалија у језику поредила научну и ненаучну слику света (Maćkiewicz 1990). Апресјан увео појам наивне слике света (Апресјан 1974). Људмила Поповић пише о наивној и енциклопедијској слици стварности (Поповић 2003: 51-53). Јежи Бартмињски 2006. одређује: „ЈСС је субјективна интерпретација реалног света која креира ‘другу стварност’ културног карактера, различиту од слике реалног света коју описује наука“ (Бартмињски 2011: 68).

Током протеклих двадесетак година појам „Језичка слика света“ је у филологији постао широко коришћен, не само у лингвистици, већ и у науци о књижевности и културолошким студијама. Аутори студија наводе језичке слике света по типу знања и веровања (филозофска, религиозна, научна, наивна слика света), по професијама (војна, монашка, медијска слика света), по биолошко-узрасним својствима (тинејџерска, женска, мушка) слика света, итд. Језичке слике света одређене професионалним, социјалним или узрасним идентитетом имају неке заједничке црте са општом језичком сликом света, али и неке особене црте.

3. Типови дискурса (жанрова). Особине исказа и текстова зависе од околности у којима се одвија комуникација, начина и циља исказивања, својстава учесника разговора или општења посредством

писаног текста, тј. од тога ко, коме, како и зашто нешто саопштава. У усменој комуникацији и писаним текстовима постоје особене одлике језика одређене дискурсом или жанром.

Жанровима су се раније нормативно бавиле реторика и поетике, вековима ослоњене на античку традицију. Од формирања савремене филологије тим проблемима пажњу су посвећивале (без појма језичке слике света) стилистика, психолингвистика, теорија дискурса, формалистичка тумачења књижевности, поетика и теорија жанрова, историјска поетика. Увођењем идеја когнитивне лингвистике у проучавањима књижевности крајем 20. и почетком 21. века се поред појмова представе, поглед на свет, тачка гледишта, модел света укључују и појмови когнитивистичке парадигме: концепт, концептосфера, језичка слика света, фрејм и др. Когнитивистичке идеје се шире у истраживањима поетике књижевности (Рејвен Цур *Toward a Theory of Cognitive Poetics*, Нина Болотнова, Ирина Тарасова, Татјана Бовсунивска) и транслатологије (Елжбјета Табаковска).

Језичка слика света у делима са приказима чудесног одступају од стварности, па су на први поглед далеко од језичке слике света стварног света. Али поред чудесних концепата, текстови, понекад, под параваном фантастике описују владајуће представе о свету, па чак имају пропагандне циљеве. Стога језичку слику света у фантастици треба обазриво анализирати допуштајући и могућност парадоксалну блискост могућег и измишљеног.

4. Идентитет субјекта као члана групе и (тачка гледишта) профили. Субјект (по ставовима когнитивне етнолингвистике) јесте носилац субјективно језички уобличене устаљене представе (стереотипа). Профилисање као субјективно сагледавање које укључује и вредносну оцену о некој реалији је особено сагледавања те реалије различито од сагледавања неког другог субјекта (в. Бартмињски 2011: 119-130). „Профилисање је процес, а њен резултат је профил“ (Бартмињски 2011: 125). Пољска етнолингвистика лублинског круга развила је и на примерима из пољског језика, делотворно применила појмове профил стеретипа, профилисање стереотипа, који је повезан са тумачењем света од стране субјекта. У етнолингвистичким студијама најчешће су разматрани идеолошки и гендерни профили стереотипова. Појам субјекта у њима се везује за ставове социјалне групе, па у извесној мери садржи двозначност, јер субјекат може бити и појединац који је и део групе, али може бити и неко кога одређујемо тиме што не припада некој групи.

Будући да појединац припада различитим групама, у његовој идентификацији се укршта више групних – социјалних, биолошких, психолошких – идентитета. Стога индивидуа може у својим исказима или текстовима потенцирати неки од тих идентитета, а њему слична особа истицати неке друге идентитете. Ставови аутора, као индивидуе која се јавно оглашава речима и текстовима, подложни су анализи профила на основу групних идентитета, чија комбинација може бити различита или различито хијерархизована. То значи да се може анализирати језичка слика света неког аутора, како са становишта његових групних идентитета, тако и са становишта наглашено личних језичких одраза у спознаји стварности, оцењивању и вредновању реалија, намерама и стратегијама саопштавања и убеђивања и др. Својства ауторске слике света представљају подтип субјективне (индивидуалне) слике света, коју одређују идентитети субјекта, комуникативна ситуација и типови дискурса, односно особености ауторског текста. Слика света појединца (субјекта) обухвата опште црте слике света носиоца језика, али и слике света низа група којима вољно и невољно тај појединац припада (идеолошка група, нација, вера, узраст, пол и др.).

Тумачење ауторских, понајвише књижевних текстова подразумева и указује на индивидуалне особености творца и његовог дела. Историچار и теоретичар књижевности, Јуриј Лотман је у својим радовима користио спојеве „ауторски модел света“ и „модел света аутора“ и његова тумачења дела руских писаца су указивала на особене склопове идеја у њиховом стваралаштву. Са других теоретских полазишта субјективности текстова су приступали стилистичари. По Тарасовој, В. Ледењова посматра идиостил као резултат текстотворне и естетске делатности језичке личности, при којој се одржавају доминантне теме, жанрови, средства и поступци и преносе информативне и експресивне компоненте. „Језичка личност“ идиостилом ауторепрезентује себе средствима идиолекта. (Тарасова 2012: 7).

4.1. Етнички (национални) идентитет субјекта као члана групе заснива се на његовој припадности народу као заједници који дели исти језик, памћење на прошлост и систем вредности. Језичка слика света може се даље сужавати на групе, све до индивидуализованих и непоновљивих језичких исказа појединих аутора и њихових језичких слика света.

Идеја да различите народе одликује њихов особени дух, појавила се у просветитељству (Монтескје), а мисао да се тај дух може одразити и у језику народа уобличио је Хердер „Сваки народ има свој резервоар мисли, који су постали знаци, тај резервоар јесте његов језик, то је

резервоар у који су векови уносили своје благо“ (Anusiewicz 2000: 14). У доба национално центрираних изучавања језика, средином 19. века, у духу постромантичарских идеја, Вилхелм фон Хумболт је уобличио став да се особености различитих националних култура изражавају у њиховим језицима. Хумболтова идеја о особености националних језика је јачала и слабила, али до данас не само да није темељно оспорена, већ је обogaћена новим приступима. Теза о језичком релативизму Сепира и Ворфа представљала је основ и за развој славистичке етнолингвистике.

Језичку слику света на темељима народне културе испитивали су проучаваоци народног језика, дијалеката и језика фолклора, нејезичких сегмената народне културе у језичкој слици света – Т. Цивјан, Н. Толстој, А. Шмељов, Ј. Бартмињски и др. У радовима лингвокултуролога теоријски се образлаже разлика која постоји између језичких слика света различитих народа (Корнилов 2000; Маслова 2001).

4.2.1. Заједничко у језичкој слици света и ауторској слици света.

У традиционалној култури казивачи и певачи усмених прича и песама, се нису осећали ауторима, нити су их слушаоци сматрали творцима, већ преносиоцима. У поимању европских књижевности од античких времена до 18. века је превладавало начело подражавања узора, а тек од модерног доба, са уважавањем новог у тексту, постаје веома престижно истицање ауторских црта. Аутором се похвално схвата особа која је лично створила неки текст, израз, теорију, проналазак, патент. Са ширењем масовне културе и потребом за скандалима у медијима, раније друштвено цењено ауторство задобија понекад и негативна значења, као на пример у колокацијама „аутор скандала“, „аутор сплетке“, „аутор преваре“.

У језичку слику света уграђене су језичке слике света људи који говоре и пишу тим језиком. Аутор као творац текста јесте члан језичке заједнице и са сународницима дели иста језичка средства, захваљујући чему они и разумеју његов текст. Аутори у својој, ауторској слици света, преузимају, преносе и деле представе садржане у језичкој слици света. Представе и њихови језички одрази током времена се у различитим текстовима неких аутора могу мењати, што потврђује динамичне односе колективне (опште) и личне језичке слике света.

У језичкој слици света различити чланови језичке заједнице не поимају све реалије на исти начин, а разлике се одражавају у профилима који зависе од субјекта као њихових твораца, преносиоца и корисника. Разлике које постоје између виђења света аутора, као виђење субјекта са особеном тачком гледишта, може обухватати особене нијансе значења

које етнолингвистици називају профилима. Творац ауторског текста, као и други чланови језичке заједнице, профилише, вредносно „боји“ значења реалија, упућујући на позицију која није искључиво његова, већ групна, будући да он своје ставове најчешће дели са одређеним групама унутар своје заједнице. Чињеница да аутор има могућност да у јавном дискурсу представи своју личну позицију не значи да је та позиција непоновљива и јединствена. Ауторски текстови садрже и одражавају опште групне представе, вредносне оцене, предрасуде и страхова, ставове, а тек у мањој мери сасвим личне представе.

4.2.2. Аутор текста (новинар, писац, политичар, друштвени активиста, блогер) може текст да ствара са намером да утиче на читаоце и обликује њихове ставове. Позиција аутора да текстом истиче и пропагира неке идеје јесте чинилац који захтева додатну пажњу при проучавању језичке слике света у ауторским текстовима. Ауторски текстови који желе да утичу на општедруштвене ставове, написани су са жељом да исказане идеје посредством текста стекну утицај у друштву.

4.2.3. Ауторски профили стереотипа су блиски идеолошким профилима јер писац као аутор такође заузима одређене позиције и додељује их неким својим јунацима, било кроз исказе и мисли, било кроз мотивацију у оквиру приказаног света. То што је његова позиција индивидуализована ауторским потписом не значи да аутор заступа непоновљиву и само њему својствену позицију. За разлику од већине корисника језика, позицију аутора је могуће анализирати, могуће је указати на профил његових ставова. Позиција аутора није ван друштвене стварности, и не може се говорити о његовој јединствености која је обележена идеолошким и субјективно психолошким разлозима. Аутор уметничких дела је јединствен по дару обликовања представа које посредством уметничке речи утичу на емоције и спознају људи.

У савременој култури, оптерећеној мноштвом текстова, читаоци читају мање текстова у јавном дискурсу него раније. Читаоци данас често самоограничавају свој избор штива бирајући аутора или његову колумну. Таквим избором читалац штеди време, брзо долази до текста, идентификује се са „омиљеним“ аутором очекујући да у његовом тексту препозна живописно уобличене сопствене идеје. Анализа профила штампе је могућа јер новине, часописи и магацини имају одређено идеолошко, политичко и светоназорно усмерење, које се лако контролише и одржава јер постоји јединствена уредничка политика, па су и профили дневних и недељних новина и гласила препознатљиви и

предвидљиви. Уметничка дела су у поређењу са периодичним издањима у великим тиражима много слободнија од стереотипа, будући да нису потчињена наруцбини уредника и власника.

5. Тешкоће у одређењу ауторске слике света у великој мери условљене су аутором изабраног начина приказивања стварности, његовом позиционирању ауторског гласа, вишегласју ликова, вишегласју текстова и промени значења појединих речи. Руски формалиста Борис Шкловски је у теорију књижевности увео појам очуђавање (рус. 'остранение') којим је указао на поступке писаца који одступају од уобичајеног начина исказивања како би читалац са додатном пажњом коју изазива управо то одступање од свакодневног говора, пратио текст и уживао у естетској природи таквог поступка. Будући да су типови очуђавања различити, у анализи текста са лингвистичког становишта њих ваља раздвојено разматрати.

5.1. Потчињавање ауторског текста одређеном типу мишљења – митском, магијском, рационалном, ирационалном, наивном, научном потискује неке црте језичке слике света аутора као субјекта, наглашавајући одлике изабраног типа мишљења. На пример, аутор који уводи митолошки поглед на свет као доминантно сагледавање стварности преводи и слику стварности у ванвременост митског времена

5.2. Тешкоће одређења субјекта у ауторском тексту могу се јавити у реконструкцијама језичке слике света.

5.2.1. При одређивању субјекта са чијег се становишта сагледава стварности у фикционалном тексту, најједноставији су наративни текстови са свезнајућим приповедачем. У њима ликови исказују своје ставове, али се стварност оцењује са јединствене тачке гледишта коју приповедач намеће читаоцу, па се и његова језичка слика света може установити релативно лако. Али, када „причу води“ непоуздани приповедач, наратор који се колеба или растројени субјект – актер радње, језичка слика света се опире реконструкцији. Распршеност, неухватљивост, неодређеност, неувереност могу бити део ауторске стратегије. Несигурност у оцени или приказу стварности отежавају примаоцу да одреди елементе језичке слике света.

5.2.2. Постоје текстови у којима аутор нуди кључеве за њихово разумевање, али неки читаоци те кључеве не користе, тј. они текст разумевају на други начин од ауторове замисли. Смеховне стратегије садрже двосмисленост или вишесмисленост. Исмевање, подругивање,

иронија, пародија, сатира садрже механизам двојности у процесу стварања и рецепције смешног. Када не би било те двојности изостао би и ефекат исмевања. Постоје типови исмевања засновани на очекивању нове реализације постојећих стереотипа (нпр. шаљиве приче о шкртом Јеврејину или Пироћанцу, равнодушном Лали, глупој плавуши). Али аутор може у сопственом тексту да изгради представе о особама и ситуацијама које ће подвргнути двоструком погледу (Сремац најпре прича о великом пријатељству поп Тире и поп Спире да би потом на том фону почео да их исмева у причи сукобу две породице). Типови смешног засновани на наглашеним цртама, на нескладу или претераности, почивају на раширеним, устаљеним представама и повезани су са језичком сликом света.

Иронија додаје додатну позицију у односу на исказано, поколебавајући оцену о реченом. Да би се иронија схватила, прималац мора да разуме ироничке маркере аутора. Текст прочитан без ироничног „двочитања“ остаје једносмислен и заобилази се намера аутора да се текст схвати на други, подривајући, начин. Без иронијског читања, иронијски текст најчешће се може читати као текст заснован на стереотиповима.

Неочекивани језички спојеви, каламбури, игре речи, смешне или опсцене брзалице, омашке које откривају неочекиване везе међу речима, језички неспоразуми људи који недовољно познају страни језик само делимично користе представе садржане у језичкој слици света.

5.2.3. Вишегласје ликова у фикционалног текста. Руски мислилац и тумач књижевности Михаил Бахтин је говорио о дијалогу као чиниоцу текстова. У својој раној књизи *Проблеми творчествa Дoстoјевскoгo* (1929) први део је насловио *Полифонијски роман Дoстoјевскoгo*, развијајући идеје о полифонији књижевног текста. Фигуративно користећи појам из теорије музике, Бахтин је предложио назив за вишегласје (*множесѣivenessнѣ равнѣправных сознаний*),

Главные герои Достоевского, действительно, в самом творческом замысле художника не только объекты авторского слова, но и субъекты собственного непосредственно значащего слова. (Бахтин 1929)

Тумачи књижевности су прихватили и применили и ван романа Достојевског Бахтинов појам вишегласја, полифоније.

У мноштву гласова које може да понуди књижевни текст, отвара се питање који је то глас који ја важан за језичку слику света. Врло често су у књижевним делима становништа различита, међусобно напрегнута или чак сукобљена. Како ваља потчинити ту полисубјективност, вишегласност у систему опште језичке слике света. Очигледно да

вишегласје књижевних ликова и њихових животних ставова може бити анализирано, о чему, на крају крајева сведоче врло детаљне књижевне анализе. Међутим, тешко је претпоставити да би се неко подухватио тако опсежног посла да то ауторски распршено вишегласје потчињава језичкој слици света свог језика. Аспект полифоније не искључује анализу различитих гласова, али он усложњава позиционирање истраживача који одређује особености профила.

У књижевном тексту аутор може да приказује реалије, ситуације и ликове са више тачака гледишта и формира неколико наизглед противречних позиција. Поред могућности одређења ко обликује поглед на свет, па и језичку слику света, у фикционалним делима је важан елемент и стабилност језичке слике света, како унутар дела, тако у оквирима опште језичке слике света.

Борис Успенски је у књизи *Поеџика композиције* посматрао тачке гледишта приповедача на плану: идеологије (носилац идеолошке тачке гледишта), фразеологије, просторно-временских својстава и психологије (спољашња и унутрашња према описиваном лику; одсуство промене ауторске позиције (1. објективно и 2. субјективно), мноштво тачака гледишта (3. промена ауторске позиције, 4. истовремено коришћење неколико тачака гледишта)

Ako bi se uopštile sve moguće manifestacije tačaka gledišta na psihološkome planu, moglo bi se reći da je ovde centralno pitanje o **autorovome znanju** i o izvorima toga znanja. Drugačije rečeno, radi se o sledećem: da li se autor stavlja na poziciju čoveka kojme je uopšte poznato sve što je u vezi sa opisivanim događajima, ili pak stavlja određena **ograničenja** na svoja znanja. (Uspenski 1979: 142)

Успенски указује на различите типове несагласности различитих тачака гледишта, нпр. идеолошке и психолошке. У оквиру француске теорије књижевности, Жерара Жене је пажњу усредсређивао на фокус кроз који се (пре)осмишљава сагледавање и оцењивање приказаних ситуација. Ослањајући се на теоријске ставове Аријела, Ланакера и Факоније, Адам Глаз анализира један Хемингвејев прозни текст и указује на постојање мноштва тачака гледишта једног лика у њему, те покушава да одговори на питање да ли су та гледишта истовремена или се измењују (Glaz 2004).

5.2.4. Вишегласје текстова. У реконструкцији језичке слике света у ауторским текстовима је неопходно имати у виду да текст може садржати упућивања на текстове других аутора, на свом и на другим језицима. Када аутор у епиграфу, у цитатима и алузијама упућује на ауторство наведеног фрагмента, читалац и тумач могу да установе однос

аутора према њима, али у текстовима постоје и прикривене алузије и дијалози који од стране тумача могу остати непрепознати. Због тога је важно имати у виду интертекстуалне везе текста који се анализира са становишта језичке слике света.

5.3. Различито значење речи и израза у ауторској слици света и општој ЈСС. Промена у језичкој слици света у ауторском тексту може бити везана за ауторово лично мењање значења речи и израза, симболичких значења реалија, чиме аутор спроводи своју намеру да преобрази слику света у свом књижевном делу. Ауторска слика света тада се драстично супротставља општераширеној језичкој слици света, а уметност речи омогућава да се субјективност аутора испољи на сложеније начине но у свакодневном језику. У таквој ауторској слици света, промена уобичајеног значења је повезана са особеностима друкчије реализације значења у тексту, с обзиром на контекст и субјективне намере аутора.

5.3.1. Ауторско ширење устаљеног значења речи. Речи у фигуративним спојевима добијају нова значења, размичући границе устаљених семантичких спојева речи. Када аутор систематски провлачи неки мотив дајући му додатна и симболичка значења (сок од поморанџе у Албахаријевом роману *Снежни човеку* или кишобран у Пекићевом роману *Како ујокојићи вампира*), онда аутор у оквиру дела нуди језичку представу у реалији која није устаљена у општој језичкој слици света.

5.3.2. Ауторско сужавање устаљених значења. Када аутор лишава речи неких значења, разграђује, редукује део смисла, он то чини користећи реч са наглашено суженим асоцијативним везама, посредно истичући неискоришћено семантичко богатство речи. Стратегија „пражњења“ значења речи јесте парадоксална ауторска стратегија, јер она упркос пражњењу, с друге стране, ресимболизује језичке представе стварности, јер реципијент има потребу да и у друкчије семантички организованим тексту-свету, пронађе упоришта у препознатљивом реконструисању света.

5.3.3. Обесмишљавање значења и оспоравање значења речи представља у говору релативно редак поступак, који је сразмерно присутнији у књижевним, ауторским делима, у којима реципијент губи могућност да на уобичајен начин обликује смисао. Насупрот стратегијама које олакшавају међусобно разумевање, аутор свесно потире значења речи и устаљену језичку слику света када приказује „обр-

нути свет“, „свет наопако“, када ствара апсурдно и алогично, када даје предност звучној сличности речи, занемарујући семантичку основу.

6. Потреба поређења. Ауторске слике света треба поредити са (општом) језичком сликом света, уз указивање на особене елементе ауторских слика света у епохалним и књижевним процесима. Филолошки зреле културе поређењем језичке слике света и ауторских језичких слика света, могу указати на удео појединаца – аутора у општим представама и обратно. Дела неких аутора у таквим поређењима ће одражавати и утврђивати постојеће језичке слике света, нека ће представљати чиниоце промене и појаву нових виђења, а у делима са радикалним одступањима ауторске слике света од општераширених представа биће могуће проанализирати начин преградње света, стварање неког друкчијег света. Али постоје и ауторске слике свега које радикално редукују општу језичку слику света, наглашавају неке друге везе или пренатрпаним везама гуше тешко разумљивом многозначношћу. Однос појединаца и група представља интерес за проучавања поетике књижевних група, за испитивање особености појава и мере њиховог утицаја на језик и језичку слику света. Ауторске слике света представљају део мозаика језичке света једног језика који се ослања на опште представе, али садржи, како особености индивидуалне (субјективне) слике света, тако и особености књиженог текста. Упркос проблемима везаним за неодређености и вишегласје у неким типовима ауторских текстова, ауторске текстове треба користити у разматрањима о језичкој слици света. На додиру проучавања језика и књижевности већ постоје речници појединих писаца – ти речници представљају улог минулих времена у лакше разумевање језика писца, али они сами још не нуде разумевање језичке слике света епохе и писца. Систематско испитивање ауторске слике света са становишта опште језичке слике света може да укаже на ширење и размицање значењских и контекстуалних својстава анализираних речи и дискурса. Такво проширење устаљеног би указивало на епохалне црте и индивидуалне доприносе, што би показало колико и како аутори учествују у грађењу слике света која није само лична. Поређење ауторских слика света није истоветно поређењу ауторских стилова, иако се тичу особености ауторског писма, јер су ауторске слике света утемељене на везама са општом и групним језичким сликама света, којима се додају чиниоци текстуалног профилирања аутора као субјекта, жанр, фокуси и др. Поређење опште и ауторских језичких слика света могло би да укаже на особености формирања ауторских слика света, њихове међусобне везе, као и на даља испитивања њиховог међудејства.

У анализи различитих језичких слика света потребно је поседовати јасне теоријске претпоставке и поставке, методе практичног испитивања семантичких процеса профилисања значења и рашчлањавања профила, што уз постојање специјалних речника и студија о општој језичкој слици света може да омогући различита укрштена истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресјан, Ју. 1974. Лексическая семантика. Москва: „Восточная литература“ РАН.
- Балашова, Е. 2006. К вопросу об отражении наивной картины мира в лексикографии и лексикологии. <http://philologicalstudies.org/dokument/2006/vol2/14.pdf>
- Бартмињски, Ј. 2011. *Језик – слика – свейџ*. Ајдачић, Д. (прир.). Београд: SlovoSlavia.
- Бахтин, М. 1929. *Проблемы творчества Достоевского*. <http://www.vchi.net/dostoevsky/bahtin/>
- Корнилов, О. 2003. *Языковые картины мира как отражения национальных менталитетов*. 2 изд. Москва: ЧеРо.
- Маслова, В. 2001. *Лингвокультурология*. www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/maslova/index.php
- Пестрякова, Л. 2001. *Художественная картина мира: логико-гносеологический аспект*. Диссертация. Саратов.
- Пипер, П. (ур.). 2006. *Когнитивнолингвистичка истраживања српског језика: зборник радова*. Београд: САНУ.
- Поповић, Јб. 2003. *Језичка слика сиварносџи: Когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
- Постовалова, В. 1988. Картина мира и жизнедеятельности человека. У: *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Серебренников, Б. (ред.). Москва: Наука, 8–69.
- Серебренников, Б. (ред.). 1988. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва: Наука.
- Тарасова, И. 2012. *Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте*. 2-е изд., перераб. Москва: Издательство ФЛИНТА.

*

- Anusiewicz, J., A. Dąbrowska, M. Fleischer. 2000. Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej. *Język a Kultura*, tom 13, 11–44.
- Belekhova, L. 1999. Cognitive Models of Verbal Poetic Images. http://fccl.ksu.ru/winter.99/cog_model/moscow.htm
- Bartmiński, J. 2014. *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*. У: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata słowian i ich sąsiadów 3 Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*. Bielińska-Gar-

- dział, I., S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 279–308.
- Bartmiński, J., S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycza (red.). 2004. *Punkt widzenia w tekście i w dyskursie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Głąz, A. 2004. Wielość punktów widzenia – następstwo czy równoczesność? U: *Punkt widzenia w tekście i w dyskursie*. Bartmiński, J., S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycza (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 73–85.
- Kardela, H. 1990. Ogdena i Richardsa trójkąt uzupełniony, czyli co bada gramatyka kognitywna. U: *Jezykowy obraz świata*. Bartmiński, J. (red.). T. 4, 15–40.
- Maćkiewicz, J. ???Jezykowy obraz świata. Bartmiński, J. (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, 47–55.
- Uspenski, B. 1979. *Poetika kompozicije. Semiotika ikone*. Beograd: Nolit.

Деян Айдачич

АВТОРСКИЕ ТЕКСТЫ И РЕКОНСТРУКЦИЯ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

Резюме

В этнолингвистике существуют разные взгляды на использование авторских текстов в реконструкции языковой картины мира. Автор в статье исследует различные факторы индивидуального (субъективного) восприятия мира: 1. универсальные, устойчивые факторы, 2. тип знания (мифическое, рациональное, иррациональное, наивное, идеологическое), 3. факторы коммуникативного позиционирования и жанров, 4. идентичность субъекта и ценностное профилирование. Автор указывает на общие и отличительные черты авторской картины мира (как типа индивидуальной картины мира, представленной в тексте) и общей языковой картины мира. Указывается на трудности определения языковой картины мира в авторских текстах. Автор подчеркивает необходимость дальнейших сравнений авторской картины мира и языковой картины мира.